

УДК 343.98
DOI: 10.31733/2078-3566-2019-3-194-198

Чаплинська Ю. А. ©

доктор юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ СУТНОСТІ ТА СТРУКТУРИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ

Висвітлено деякі аспекти розслідування злочинів. Розглянуто зміст та структуру криміналістичної характеристики для більш швидкого розслідування кримінального правопорушення. Визначено, що сутність та структура досліджуваної наукової категорії є важливою складовою методики розслідування. Зазначено, що криміналістична характеристика злочинів – це заснована на матеріалах судово-слідчої практики криміналістично значима інформаційна система окремої категорії суспільно небезпечних діянь, яка сприяє їх швидкому розслідуванню шляхом побудови слідчих версій та проведення слідчих (розшукових) дій та інших розшукових заходів. Даний елемент є необхідним для надання найбільш ефективних методичних рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень для працівників правоохоронних органів.

Проведено аналіз позицій різних вчених-криміналістів з приводу кількісного та якісного наповнення структури означеної наукової категорії. З огляду на це, у структурі криміналістичної характеристики злочинів було виділено такі елементи: спосіб вчинення злочину, обстановка злочину, «слідова картина» злочину, особа потерпілого та особа злочинця. Зазначені елементи були визначені з огляду на їх значення у практичній діяльності працівників поліції у кримінальних провадженнях будь-якої категорії.

Ключові слова: криміналістична характеристика, слідчі (розшукові) дії, тактика, організація, досудове розслідування.

Постановка проблеми. Важливою складовою методики розслідування окремого кримінального правопорушення є криміналістична характеристика злочинів. Даний елемент є необхідним для надання найбільш ефективних методичних рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень для працівників правоохоронних органів. Загалом її значення полягає у наданні певної інформаційної моделі, за допомогою якої можливо висунути певні версії та спланувати розслідування. Зокрема, на початковому етапі розслідування важливим моментом є визначення можливих місць знаходження інформації, та й взагалі розуміння характеру відомостей про це правопорушення. У зв'язку з цим питання сутності та структури криміналістичної характеристики злочинів потребує детального дослідження.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженням сутності та структури криміналістичної характеристики займалися такі відомі вчені: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, В. К. Весельський, Л. Г. Відонов, І. О. Возгрін, І. Ф. Герасимов, В. Ф. Єрмолович, О. Н. Колесніченко, В. О. Образцов, І. Ф. Пантелеєв, М. В. Салтевський, М. О. Селіванов, Л. О. Сергєєв, Р. Л. Степанюк, В. Г. Танасевич, М. П. Яблоков та інші.

Метою даної статті є дослідження сутності та структури криміналістичної характеристики злочинів.

Виклад основного матеріалу. Протягом не одного десятиліття вчені-криміналісти досліджували окремі аспекти криміналістичної характеристики злочинів. Тому зрозуміло, що наукових джерел з окремими її питаннями достатня кількість. Починаючи розгляд сутності досліджуваної категорії, зазначимо, що М. П. Яблоков розглядав криміналістичну характеристику як динамічну систему відповідних взаємозалежних загальних та індивідуальних ознак злочину, які найяскравіше проявляються у способі та механізмі злочинного діяння, обстановці його вчинення й в окремих рисах особистості –

його суб'єкта, дані якої мають важливе значення для розробки методів розслідування [1, с. 68]. У свою чергу, В. В. Лисенко щодо її значення вказував так: «...вона має практичне призначення не лише у випадку встановлення типових зв'язків між її елементами. Вона може бути також ефективно застосована у діяльності слідчих органів за наявності нетипових особливостей окремих елементів чи зв'язків. Виходячи з наведеного, можна зазначити, що до змісту криміналістичної характеристики необхідно включати інформацію про злочини, яка має одиничні прояви. Такі нетипові прояви злочинної діяльності можуть мати поширення у майбутньому» [2, с. 234].

А вже Є. В. Пряхін формулював, що криміналістична характеристика злочинів – це заснована на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки і види, групи або конкретні злочини, яка має на меті оптимізувати процес розкриття та розслідування злочину [3, с. 255].

Цікавою є думка Р. Л. Степанюка, який наголошує на тому, що «...включати до її визначення як обов'язкової ознаки наявність статистично встановлених кореляційних зв'язків між елементами недоцільно, оскільки це суттєво звужує поняття, дозволяє ставити під сумнів можливість розроблення криміналістичних характеристик, а значить, і існування цієї наукової категорії в понятійному апараті криміналістичної науки» [4, с. 178].

Зі свого боку, В. К. Весельський розкривав визначення цієї категорії як засновану на практиці правоохоронних органів та криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізацію процесу розслідування злочинів [5, с. 88]. У той же час І. Ф. Герасимов вказував на те, що криміналістична характеристика злочину відіграє не тільки інформаційну роль, але й слугує фактичною базою для вирішення питань, що розглядаються в інших структурних елементах, зокрема: 1) відомості про способи вчинення злочинів надають можливість класифікації їх з методичною метою та розробки окремих методик розслідування, або диференціювати методичні положення в рамках загальної методики; 2) висунення версій та планування розслідування; 3) тактики окремих слідчих дій» [6, с. 8–10].

Підводячи підсумок, зазначимо, що криміналістична характеристика злочинів – це заснована на матеріалах судово-слідчої практики криміналістично значуща інформаційна система окремої категорії суспільно небезпечних діянь, яка сприяє їх швидкому розслідуванню шляхом побудови слідчих версій та проведення слідчих (розшукових) дій та інших розшукових заходів.

Використання даної категорії є найбільш важливим на початковому етапі розслідування злочинів, коли здебільшого існує дефіцит вихідної інформації. Адже за допомогою стійких кореляційних зв'язків між її окремими елементами вона дозволяє глибше аналізувати наявні слідчі та оперативні дані, висувати обґрунтовані версії, будувати інформаційні моделі щодо події злочину, ймовірних злочинців та інших невстановлених обставин. Тобто основне значення досліджуваної наукової категорії полягає у практичному застосуванні окремих її положень. Зокрема, В. В. Радаєв наголошував, що основними напрямками її використання будуть такі:

- виявлення злочинів, висунення версій про злочинний характер тієї чи іншої події;
- висунення версії про особу злочинця;
- висунення версії про вчинення злочину групою осіб;
- використання відомостей про типові місця приховування та реалізації викраденого для розшуку предметів посягання;
- застосування даних про механізм слідоутворення для правильного визначення кола можливих джерел інформації про злочин, більш цілеспрямованої роботи з їх виявлення для виявлення матеріальних слідів злочину в ході огляду [7, с. 17–19].

В. С. Кузьмічов та Г. І. Прокопенко щодо наповнення елементами криміналістичної характеристики зазначали, що до неї входять:

- предмет безпосереднього злочинного посягання (найрізноманітніші об'єкти органічного та неорганічного походження);
- спосіб вчинення злочинів в його широкому розумінні (обставини приготування, вчинення і приховування злочину, образ дії суб'єкта, що використовується для досягнення поставленої мети);
- типова «слідова картина» злочину в її широкій інтерпретації (сукупність джерел

матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого злочину);

– особа злочинця (опис людини як соціально-біологічної системи, властивості та ознаки якої відображуються у матеріальному середовищі);

– особа потерпілого (для окремих видів чи груп злочинів: демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимності тощо) [8, с. 253].

У свою чергу, М. В. Салтєвський зводить її до чотирьох основних елементів: предмета безпосереднього замаху; способу учинення злочину в його широкому розумінні; типової обстановки – «слідової картини» в її широкій інтерпретації; особи злочинця» [9, с. 419].

А вже М. О. Селіванов виділяє розширений перелік елементів криміналістичної характеристики, систематизувавши їх на чотири групи:

– об'єкт злочинного посягання (в т.ч. особа потерпілого);

– обставини злочину (місце, час, спосіб вчинення);

– його наслідки (зміни в об'єкті злочинного посягання та оточуючої обстановки, в т.ч. сліди злочинця);

– об'єктивна сторона та особа злочинця [10, с. 56].

Зі свого боку, О. Р. Россинська визначила такі елементи цієї наукової категорії:

– характеристика типових способів учинення та приховування злочинів даного виду та інших обставин злочину;

– відомості про коло осіб, серед яких треба шукати злочинця; характеристика типового потерпілого;

– опис типових обставин, що сприяли або перешкоджали таким злочинам [11, с. 242].

В. Ю. Шепітько, додавши до цього переліку особистість потерпілого та розділивши обстановку злочину на складові, серед елементів криміналістичної характеристики виділяє такі:

– спосіб злочину;

– місце й обстановка;

– час учинення злочину;

– знаряддя та засоби вчинення злочину;

– предмет злочинного посягання;

– особистість потерпілого (жертви);

– особистість злочинця;

– типові сліди злочину [12, с. 318].

О. О. Ексархопуло до неї відносить таке:

– спосіб вчинення злочину;

– спосіб приховування злочину;

– механізм злочину;

– обстановка вчинення злочину;

– знаряддя злочину;

– характерні для даного способу сліди;

– особа злочинця; особа потерпілого;

– мотиви поведінки злочинця та жертви [13, с. 271].

В. Ф. Єрмолович визначив узагальнену структуру криміналістичної характеристики злочинів, включивши до неї понад 20 елементів. Зокрема, він виділив в ній такі елементи: зв'язок злочину з адміністративними правопорушеннями, а також порушеннями фінансової, технологічної, трудової та іншої дисципліни; криміналістична структура злочину; способи ухилення від кримінальної відповідальності й покарання обвинуваченого за вчинене; діяльність осіб, що об'єктивно сприяла настанню злочинного результату або ухиленню суб'єкта від кримінальної відповідальності тощо [14, с. 238].

Цікавою є позиція Н. С. Карпова, який установив такі елементи криміналістичної характеристики:

– спосіб вчинення злочину;

– місце і обстановка;

– час вчинення злочину;

– знаряддя і засоби;

– предмет посягання;

- потерпіла особа;
- особа злочинця;
- сліди злочину (у широкому значенні)» [15, с. 268–269].

Зі свого боку, В. Г. Танасевич та В. О. Образцов у структурі криміналістичної характеристики окремого виду злочину виділили такі шість елементів:

- спосіб вчинення злочину;
- обстановка вчинення злочину;
- безпосередній об'єкт злочинного посягання;
- умови охорони його від злочинних посягань;
- обставини підготовки до вчинення злочину та приховування слідів, а також характеристика осіб, що його вчинили;
- особа злочинця, його поведінка до і після вчинення злочину [16, с. 97].

Висновки. Констатуючи вищенаведене, зазначимо, що сутність та структура досліджуваної наукової категорії є важливою складовою методики розслідування. Криміналістична характеристика злочинів – це заснована на матеріалах судово-слідчої практики криміналістично значима інформаційна система окремої категорії суспільно небезпечних діянь, яка сприяє їх швидкому розслідуванню шляхом побудови слідчих версій та проведення слідчих (розшукових) дій та інших розшукових заходів. У структурі криміналістичної характеристики злочинів нами виділено такі елементи: спосіб вчинення злочину, обстановка злочину, «слідова картина» злочину, особа потерпілого та особа злочинця. Зазначені елементи були визначені з огляду на їх значення у практичній діяльності працівників поліції в кримінальних провадженнях будь-якої категорії.

Бібліографічні посилання

1. Яблоков Н. П. Совершенствование методических основ расследования пре ступлений. *Советское государство и право*. 1976. № 2. С. 68.
2. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (Теорія та практика): монографія. Київ: Логос, 2004. 324 с.
3. Криміналістика : навчальний посібник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 540 с.
4. Степанюк Р. Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 173–180.
5. Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 86–88.
6. Герасимов И. Ф. Криміналістические характеристики преступлений в структуре частных методик. *Криміналістическая характеристика в методике расследования преступлений*. Свердловск: УрГУ, 1978. С. 8–10.
7. Радаев В. В. Криміналістическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике: лекція. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.
8. Кузьмічов В. С. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсеєва. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
9. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.
10. Селиванов Н. А. Криміналістическая характеристика преступлений и следственные ситуации в методике расследования. *Соц. законность*. 1977. № 2. С. 56–57.
11. Россинская Е. Р. Криміналістика. Во-просы и ответы: учеб. пособие для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 351 с.
12. Шепитько В. Ю. Криміналістика: курс лекцій. Харьков: Одиссей, 2005. 368 с.
13. Эксархопуло А. А. Криміналістика в схемах и иллюстрациях: учебное пособие. СПб: Юрид. центр Пресс, 2002. 450 с.
14. Ермолович В.Ф. Криміналістическая характеристика преступлений. Минск, 2001. С. 238–240.
15. Карпов Н. С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 268–273.
16. Танасевич В. Г., Образцов В.А. О криміналістической характеристике пре ступлений. *ВИ по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности*. Москва, 1976. Вып. 25. С. 94–104.

Надійшла до редакції 10.09.2019

References

1. Yablokov, N.P. (19976) Sovershenstvovaniye metodicheskikh osnov rassledovaniya prestupleniy [Improvement of methodological bases of crime investigation]. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*, 2, 68 [in Russ.].
2. Lysenko, V.V. (2004) Kryminalistychnе zabezpechennya diyal'nosti podatkovoyi militsiyi (Teoriya ta praktyka) [Forensic Support of Tax Police Activities (Theory and Practice)]: monohrafiya. Kyuyiv: Lohos [in Ukr.].

3. Kryminalistyka [Forensics] (2010): navchal'nyy posibnyk / za zah. red. YE.V. Pryakhina. L'viv: L'vDUVS [in Ukr.].
4. Stepanyuk, R.L. (2013) Problemy formuvannya kryminalistychnoyi kharakterystyky okremykh vydiv i hrup zlochyniv [Problems of formation of forensic characteristics of certain types and groups of crimes]. *Visnyk Kryminolohichnoyi asotsiatsiyi Ukrainy*, 5, 173–180 [in Ukr.].
5. Vesel's'kyi, V.K. (2001) Kryminalistychna kharakterystyka zlochyniv [Forensic characteristics of crimes. Law of Ukraine]. *Pravo Ukrainy*, 5, 86–88 [in Ukr.].
6. Gerasimov, I.F. (1978) Kryminalisticheskiye kharakteristiki prestupleniy v strukture chastnykh metodik [Forensic characteristics of crimes in the structure of private methods. Forensic characteristics in crime investigation methodology]. *Kriminalisticheskaya kharakteristika v metodike rassledovaniya prestupleniy*. Sverdlovsk: UrGU, 8–10 [in Russ.].
7. Radaev, V.V. (1987) Kriminalisticheskaya kharakteristika prestupleniy i yeyo ispol'zovaniye v sledstvennoy praktike [Forensic characteristics of crimes and their use in investigative practice]: lektsyya. Volgograd: VSSH MVD SSSR [in Russ.].
8. Kuz'michov, V.S. (2001) Kryminalistyka [Forensics]: navch. posib. / za zah. red. V.H. Honcharenka ta YE M. Moisyeyeva. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukr.].
9. Saltevs'kyi, M.V. (2005) Kryminalistyka (u suchasnomu vykladi) [Forensics (in the modern presentation)]: pidruchnyk. Kyiv: Kondor [in Ukr.].
10. Selivanov, N.A. (1977) Kriminalisticheskaya kharakteristika prestupleniy i sledstvennyye situatsiyi v metodike rassledovaniya [Forensic characteristics of crimes and investigative situations in the methodology of investigation]. *Sots. zakonnost'*, 2, S. 56–57 [in Russ.].
11. Rossinskaya, E.R. (2000) Kriminalistika. Voprosy i otvety [The Russian ER Forensics. Questions and answers: textbook. manual for universities]: ucheb. posobiye dlya vuzov. Moskva: YUNITI-DANA [in Russ.].
12. Shepyt'ko, V.YU. (2005) Kryminalistyka: kurs lektsiy [Forensics: a lecture course]. Khar'kov: Odyssey [in Ukr.].
13. Éksarkhopulo, A.A. (2002) Kriminalistika v skhemakh i illyustratsiyakh [Forensics in diagrams and illustrations: a textbook]: uchebnoe posobyie. SPb: Yurid. tsentr Press [in Russ.].
14. Ermolovych, V.F. (2001) Kriminalisticheskaya kharakteristika prestupleniy [Forensic characteristics of crimes]. Minsk, 238–240 [in Russ.].
15. Karpov, N.S. (2005) Kryminalistychna kharakterystyka torhivli lyud'my [Forensic characteristics of human trafficking. University research notes]. *Universytet-s'ki naukovy zapysky*, 3 (15), 268-273 [in Ukr.].
16. Tanasevich, V.H., Obraztsov, V.A. (1976) O kriminalistycheskoy kharakteristike prestupleniy [On the forensic characteristics of crimes. VI for the study of the causes and the development of crime prevention measures]. *VI po izucheniyu prichin i razrobotke mer preduprezhdeniya prestupnosti*. Moskva, 25, 94-104 [in Russ.].

SUMMARY

Chaplynska Yu. A. The issue of essence and structure of forensic description of crimes. An important component of the methodology for investigating a particular criminal offense is the forensic description of crimes. This element is necessary to provide the most effective methodological guidelines for the investigation of criminal offenses for law enforcement officials. In general, its value is to provide a specific information model that can be used to promote certain versions and plan investigations.

The scientific article deals with some aspects of crime investigation. The content and structure of the forensic characteristic for faster investigation of a criminal offense are considered. It is determined that the nature and structure of the scientific category under study is an important component of the investigation methodology. The author points out that the forensic characterization of crimes is based on the materials of the forensic investigative practice of a criminally significant information system of a separate category of socially dangerous acts, which facilitates their rapid investigation by constructing investigative versions and conducting investigative (search) actions and other investigative measures. This element is necessary to provide the most effective methodological guidelines for the investigation of criminal offenses for law enforcement officials.

The analysis of the positions of different forensic scientists regarding the quantitative and qualitative filling of the structure of the specified scientific category. In view of this, the following elements were distinguished in the structure of the forensic characteristics of crimes: the mode of committing the crime, the situation of the crime, the “trace picture” of the crime, the identity of the victim and the identity of the offender. These elements have been identified in view of their importance in the practical activity of police officers in criminal proceedings of any category.

Keywords: forensic characteristics, investigative (search) actions, tactics, organization, pre-trial investigation.